

КЛАСТЕРИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА САМОДОСТАТНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ: СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Розглядаються питання забезпечення конкурентоспроможності та, як наслідок, самодостатності регіональних економік через призму створення (організацію) ефективних форм технологічних та маркетингових взаємодій їх господарюючих суб'єктів. В якості базових елементів-альтернатив організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності та фінансової самодостатності регіональних господарських систем (РГС) на основі формування таких взаємодій розглядаються кластери.

Ключові слова: міжпідприємницька кооперація, кластери, кластеризація, інтегровані бізнес-системи, раціональна структура економіки, регіональні господарські системи (РГС)

Kovtun O.

CLUSTERS AS A MEANS OF ENSURING COMPETITIVENESS AND SUSTAINABILITY OF REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS: THE NATURE AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The issues of providing competitiveness and, as a consequence, self-sufficiency of regional economic systems (RES) through the prism of creating (organizing) effective technological and marketing interactions of their subjects are discussed. Basic elements-alternatives of organizational and economic mechanism of providing competitiveness and self-sufficiency of RES on the basis of such interactions are considered clusters.

Keywords: inter-enterprise cooperation, clusters, clusterization, integrated business system, rational structure of the economy, regional economic system (RES).

Вступ. В багатьох розвинутих країнах світу (Японія, США, Канада, Німеччина, Італія, Фінляндія та інших) в основу механізму організації (формування) ефективного бізнес-середовища покладена так звана кластерна модель. Суть кластеризації, як комплексу організаційно-економічних заходів щодо застосування кластерного методу до організації бізнесу в просторовій економіці, насамперед, полягає в об'єднанні схожих підприємств на певній території в кластери і встановлення між ними неформальних коопераційних взаємовідносин і мережевого співробітництва. Однак на сьогоднішній день в Україні офіційно так і не сформульовано поняття "кластера", не визначено їх види, не розроблено підходи до виділення потенційних кластерів та заходи щодо їх створення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню кластерів і формуванню сучасної кластерної моделі розвитку вітчизняної економіки присвячені наукові праці українських учених О. Богми [1; 16], А. Бутенко [2], М. Войнаренко [3], О. Несторенко, В. Тимофєєва [9], А. Павлюка [11], С. Соколенко [18], Г. Семенова [16], В. Осокільського [10] та ін.

Проте на сьогоднішній день так і не існує єдиного чіткого визначення кластеру, не проведено чіткої типологізації кластерів, не має систематизованого переліку джерел їх походження і функцій,

не розкрито повністю їх роль у формуванні конкурентоспроможності просторової економіки, не сформульовані стратегія і тактика та не сформована теорія і не систематизована практика кластеризації просторової економіки, як засобу реалізації ринкового механізму господарювання.

Постановка завдання. У нашому дослідженні та статті, підготовленій на його основі систематизовано існуючий досвід в питаннях типологізації як самих визначень кластерів, так і їх видів, диференційованих за різними можливими ознаками, що покладаються в основу їх формування, функціонування та розвитку; досліджено методологічні та практичні аспекти, а також проблеми їх створення, становлення та функціонування, їх можливості щодо формування конкурентоспроможної економіки на регіональному рівні тощо. Доцільність та необхідність дослідження цих аспектів обумовлюється тим фактом, що кластеризація, як засіб реалізації ринкового механізму господарювання в Україні може отримати швидкий розвиток лише коли теоретичні напрацювання та позитивний практичний досвід буде систематизовано та перенесено в сферу організації та управління просторовою економікою.

Виклад основного матеріалу. В сучасній науковій літературі кластер переважно розглядається як пов'язана вертикальним зв'язками з місцевими

установами і органами влади мережева організація територіально взаємопов'язаних та взаємодоповнюваних підприємств (кінцевих виробників, спеціалізованих постачальників, у тому числі і послуг, покупців), бажано об'єднаних навколо науково-освітнього центру [14, с. 66]. Метою такої організаційно-економічної інновації у провадженні бізнесу є підвищення конкурентоспроможності підприємств та регіону їх розташування і, на цій основі, забезпечення його економічної самодостатності. Хоча це не є єдине та однозначне трактування цього специфічного організаційно-економічного явища (чи структури) в економічній науці та практиці. Зокрема в сучасній економічній науці та практиці для означення кластерних утворень окрім власне терміна кластер використовують і такі терміни як економічний комплекс, центр компетенції, мережа підприємств, тематична мережа, мікрокластер, виробничий бізнес-модуль, місцеві виробничі системи, промисловий район, інноваційна система, група інноваційних підприємств, синергетичне утворення, група компаній, територіально локалізоване згуртування взаємопов'язаних підприємств тощо.

Загалом ж кластери - це об'єднання схожих об'єктів. В економіці ж кластери розглядаються як добровільні об'єднання підприємств одного або/і суміжних галузей та видів діяльності, розташованих на певній території. Так М. Портер, засновник кластерної моделі розвитку економіки, визначає кластер (або промислову групу) як групу географічно близьких взаємопов'язаних компаній (постачальників, виробників, посередників) та пов'язаних із ними організацій та інституцій (освітні заклади, органи місцевого управління, інфраструктурні організації), які діють в певній сфері і для яких характерним є взаємодія в межах єдиного ланцюжка створення вартості [12].

Фактично кластер є нічим іншим як чітко налагодженою інфраструктурою групи підприємств певної галузі (або суміжних галузей). Інфраструктурою, яка полегшує підприємствам групи залучення інвестицій, доступ до клієнтів, кваліфікованих трудових ресурсів, надає можливість отримання знань і ноу-хау тощо. А кластеризація бізнесу слугує підтримці групи підприємств певної галузі та створенню спільних переваг для них стосовно загальних аспектів процесу виробництва в межах певного (галузевого) ланцюжка створення вартості на засадах поєднання принципів кооперації (просторової та функціональної) та конкуренції, використовуючи для цього ресурси та потужність регіону їх розташування.

В залежності від принципів побудови та функціонування кластерних структур в бізнес-середовищі, пропонується така типологія трактувань кластерів [19]:

- регіонально обмежені форми економічної співпраці в межах споріднених секторів економіки, зазвичай сформовані навколо певних наукових центрів;
- вертикальні виробничі ланцюжки, в яких суміжні етапи виробничого процесу утворюють ядро кластера;

- мережі, які формуються навколо головних фірм;
- мережеві об'єднання підприємств малого і середнього бізнесу певної галузі економіки в межах регіону, з метою координації їх зусиль на колективному просуванні товарів і послуг на існуючі та нові ринки;

- галузі промисловості, сформовані на вищому ніж вузькогалузовий рівні агрегації (наприклад, машинобудівний, автомобілебудівний, хімічний тощо кластери) або сукупності секторів економіки на ще вищому рівні агрегації (наприклад, агропромисловий кластер).

Ключовим моментом у визначенні кластерів є те, що вони об'єднують в певного типу мережу локалізовані географічно підприємства, які спеціалізуються в певному секторі економіки. При цьому, за будь якого трактування і в будь якому форматі, основною рисою будь-якого кластеру є цільове спрямування підприємницької діяльності. Зокрема, метою таких об'єднань може виступати: колективне просування товарів і послуг на існуючі та нові ринки; формування із декількох незалежних самостійних суб'єктів господарювання ефективно функціонуючих технологічних ланцюжків створення певної споживчої вартості на яку існує адекватні попит і ринки збуту; ефективне використання ресурсів і специфічних конкурентних переваг для спільного ведення та здійснення бізнес-проектів на засадах спеціалізації та кооперації; підвищення продуктивності, інноваційності, конкурентоспроможності, прибутковості та зайнятості в фірмах, які розташовані в певному регіоні.

Як уже нами зазначалося, запровадив поняття кластерів в економічну науку М. Портер [12]. Він акцентує увагу на тому, що кластери мають місце та підстави для формування і розвитку в межах різних як територіальних і галузевих масштабів, так і рівнів просторової економіки: в сфері як крупно масштабного, так і малого і середнього бізнесу, як в міській, так і сільській економіці, на різних рівнях географічного поділу економіки, як в межах однієї, так і декількох галузей економіки тощо.

На нашу думку, в широкому контексті кластер можна ідентифікувати як сукупність суб'єктів господарювання, що належать до однієї чи різних але взаємопов'язаних галузей, які об'єднані в єдину організаційну структуру, елементи якої знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності, спільно функціонують з певною метою, тобто мають цільове спрямування спільної підприємницької діяльності: наприклад, колективне просування товарів і послуг на існуючі та нові ринки, або формування із декількох незалежних самостійних суб'єктів господарювання ефективно функціонуючих технологічних ланцюжків створення певної споживчої вартості на яку існує адекватні попит і ринки збуту; підвищення конкурентоспроможності певного бізнесу на певній території на основі синергетичного ефекту; комплексне використання економічного потенціалу регіону і таким чином підвищення життєвого рівня населення регіону тощо.

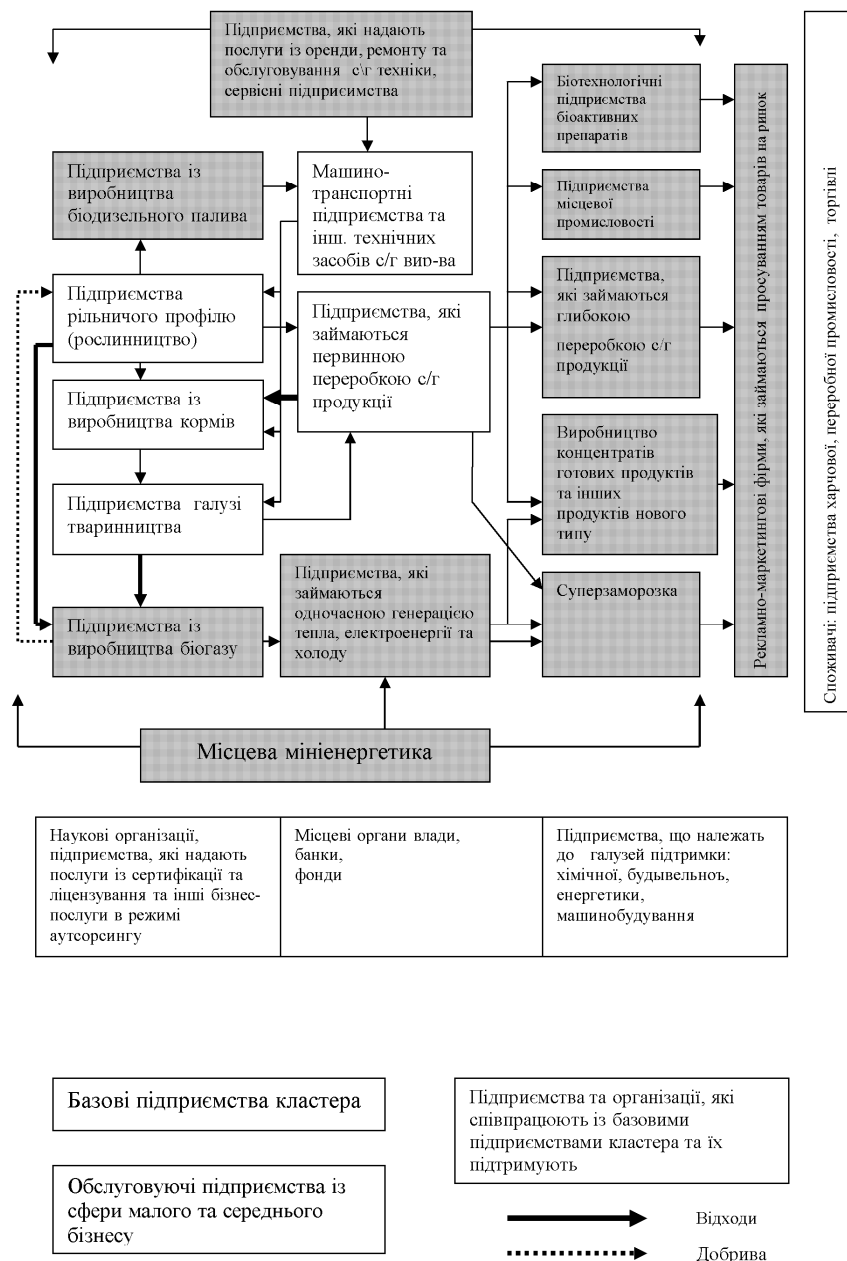

Рис. 1. Регіональний агрокластер [20]

Відтак, узагальнюючи, типовий кластер можна визначити як групу підприємств певного ринку (причому не тільки виключно виробничих, а й інноваційних, сервісних тощо), об'єднаних на основі довгострокових угод з метою ефективного використання ресурсів і специфічних конкурентних переваг для спільного ведення та здійснення бізнес-проектів на засадах спеціалізації та кооперації. А регіональний кластер зокрема, як структурований на засадах кооперації бізнес-простір РГС, в межах якого взаємодіють місцеві підприємства між собою та з іншими організаціями та установами, може охоплювати різну кількість підприємств різних типів і в різних пропорціях, в різних інтеграційних конфігураціях: велику і малу кількість підприємств, великі і малі підприємства в будь-яких співвідношеннях та

напрямах і принципах інтеграції (вертикальної, горизонтальної, концентричної чи латеральної (бічної), технологічної чи якісної (за способом співробітництва)).

Варіюватися кластери можуть за розмірами, широтою і спектром охоплення об'єктів, рівнями розвитку також і в залежності від галузей діяльності.

Загалом в основу типологізації кластерів можна покласти комбінацію таких основних їх характеристик: географічної (міжнародні, національні, регіональні), галузевої (міжгалузевої, галузевої, вузькогалузевої, інноваційні), структурної (створені на базі малих та середніх підприємств, створені навколо великих компаній та концернів), типу зв'язків (виробничі, науково-технічні, змішані), принципів формування (фокусні, латеральні, технологічні, ме-

режеві (горизонтальні), вертикальні), цільове призначення (наприклад, підвищення конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва, раціоналізація промисловості, проведення колективних досліджень, впровадження управління навколишнім середовищем) тощо.

Кожен тип кластерів має свою специфіку функціонування та способів взаємодії структурних елементів (учасників). Так, наприклад, *традиційні виробничі (промислові, аграрні тощо) кластери* є групою географічно локалізованих взаємопов'язаних компаній, об'єднаних в виробничий ланцюжок, в межах якого створюється кінцевий продукт і додана вартість. Їх характерною ознакою є те, що вони формуються навколо промислових чи аграрних підприємств або підприємств із сфери послуг, які виготовляють традиційну або вдосконалену продукцію, що користується адекватним попитом як в межах регіонального, так і на міжрегіональному і зовнішньому ринках. Схематична модель таких виробничих, а саме аграрних кластерів, які як із позицій наявного значного ресурсного потенціалу в аграрному секторі НЕ і його вкрай неефективного використання, так і з позицій загострення проблем із продовольством як в локальних, так і в глобальному масштабах) є, з одного боку, найактуальнішими та найпотрібнішими, а з іншого – найреальнішими щодо створення, нами зображена на *рис. 1*.

Інноваційний кластер – це неформальне об'єднання промислових компаній, дослідницьких центрів, індивідуальних підприємців, органів державного управління, громадських організацій на основі вертикальної інтеграції з метою створення нового продукту або послуги. Їх характерними рисами є: наявність науково-дослідних установ, навколо яких, як центру (ядра), групуються інноваційні підприємства і постачальники обладнання; застосування і, відповідно, випуск принципово нових технологій та продукції або послуг, які користуватимуться попитом; здійснення повного циклу виробництва інноваційної продукції чи послуг (від ідеї до впровадження). Інноваційний кластер, на відміну від простої спонтанної концентрації різноманітних розрізаних технологічних винаходів, виступає в якості строго орієнтованої системи розповсюдження нових знань, технологій, інновацій у певній сфері бізнесу.

Мережевий кластер пов'язує географічно концентровані конкуруючі підприємства малого і середнього спеціалізованого бізнесу (однієї або тісно пов'язаних галузей) у напрямі (шляхом організації) координування їх зусиль щодо колективного просування своїх товарів та послуг на існуючі та нові ринки як в межах, так і за межами регіону.

Регіональними є кластери, які створюються в межах одного регіону. Вони зорієнтовані на певну географічну концентрацію взаємопов'язаних галузей. Зазвичай регіональні галузеві кластери є вертикальними ланцюжками, які охоплюють велику кількість підприємств і постачальників спеціалізованих ресурсів. Переважно регіональні галузеві кластери утворюються в таких галузях, як ресторанний бізнес, логістика, будівництво, аграрний сектор (*див. рис. 1*), туристично-готельний бізнес.

Але межі кластера рідко збігаються з прийнятою класифікацією галузей, куди не належать можливі міжгалузеві зв'язки та різні суб'єкти конкуренції. Відтак все ж таки переважають *міжгалузеві регіональні кластери*, що охоплюють розгалужену мережу пов'язаних між собою галузей (тобто включають підприємства різних галузей), у тому числі спеціалізовані бази постачальників, ширшу мережу галузевих підтримки (інфраструктурних), а також передбачають тісніші та глибші зв'язки з споживачами. Такі кластери можуть охоплювати стратегічні альянси підприємств з університетами, НДІ, технологічними брокерами, консультантами і споживачами.

Міжрегіональні кластери охоплюють підприємства, організації та установи, розташовані у різних регіонах однієї країни. Вони зорієнтовані на створення конкурентоспроможної продукції та її експорт на зовнішній ринок.

Загалом кластерна модель організації регіональних економічних процесів виходить з того принципу, що кожна окрема галузь розташована в регіоні не може ефективно функціонувати та розвиватися, відтак і розглядатися, окремо від інших, а повинна системно вивчатися і стимулюватися в середині комплексу взаємопов'язаних секторів РГС.

Виходячи з визначення, що кластер - це одна із форм інфраструктурного об'єднання, пов'язаних між собою або схожих конкуруючих, або взаємодоповнюючих підприємств і організацій, які кооперуються з метою взаємної підтримки і координації діяльності, будова кластера загалом і регіонального зокрема передбачає горизонтальний та вертикальний вектори (рівні). Зокрема складовими кластера можуть бути (утворювати кластер можуть): велике підприємство та інші підприємства й організації, які перебувають на вищому або нижчому рівнях в одному технологічному ланцюгу з ним; різні підприємства й організації, які перебувають на одному або різних рівнях певного технологічного ланцюжка (ланцюжка формування певної споживчої вартості); низка (мережа) малих і середніх підприємств певного профілю діяльності (наприклад, виробників молока в регіоні) тощо. В горизонтальній площині до будь-якого кластера входять підприємства, що використовують його канали збуту, випускають додаткову продукцію, використовують подібні обладнання, сировину, трудові ресурси або технології. На вертикальному рівні до кластера входять організації, які підтримують його наданням спеціальних знань і технологій, інформації, капіталу, інфраструктури, обслуговують членів кластера (наприклад, наукові заклади, інші організації для підготовки кадрів тощо). Вплив на функціонування кластерів мають також і органи державної влади та управління, місцевого самоврядування.

Очевидно, що створення кластерів є однією з ефективних організаційних форм бізнесу, форм забезпечення функціонування просторової економіки різних масштабів та складності. Тому стимулювання кластерів має стати важливою складовою регіональної економічної політики. Кластерна модель підприємництва дасть змогу знаходити ефективні шляхи розв'язання проблем самих регіонів. Будь-

яка галузь, в якій є кластери, стає привабливою та вигідною як для підприємництва, так і для території його дислокації.

Від розвитку кластерів виграють самі підприємства, які входять до їх складу: розвивається спеціалізація, посилюється поділ праці. В рамках кластерів окремі підприємства отримують можливість забезпечувати більші масштаби виробництва, активніше залучати покупців і продавців, розширювати масштабність експортно-імпорتنих операцій та ін. При цьому досягається більша рентабельність виробництва через об'єднання зусиль партнерів, підприємства мають значний інтерес до розвитку економічного оточення, в якому вони перебувають.

Так, зокрема конкретно для підприємств малого і середнього бізнесу участь у кластері може значно знизити бар'єри входження на ринок за рахунок уніфікації вимог у межах кластеру, надати доступ до клієнтів (замовлень), підвищити інтенсивність розвитку такого підприємства, активізувати залучення інвестицій, покращити використання і, відтак, підвищити віддачу інформаційних технологій, забезпечити організоване навчання персоналу тощо. Внесок у розвиток економіки регіону кластери забезпечують підвищенням зайнятості населення (збільшенням кількості робочих місць), залученням кваліфікованих спеціалістів, сприянням розвитку суміжних галузей економіки та сфери послуг, збільшенням надходжень до бюджетів усіх рівнів, підвищенням стійкості та конкурентоспроможності економіки регіону тощо.

Проте, кількість кластерів в Україні поки що збільшується повільно, незважаючи на їх потенційно велике значення та можливості в різних галузях економіки та у підвищенні конкурентоспроможності окремих регіонів. Це обумовлено *низкою факторів*, серед яких ми виділимо:

- ✓ трактування кластерів як ефективних засобів підвищення конкурентоспроможності бізнес-систем лише в контексті розвинутої ринкової економіки та не сприйняття концепції (тобто недовіра до можливості ефективного застосування) кластерів в сучасних умовах вітчизняної економіки;

- ✓ відсутність нормативного визначення "кластера", його видів, комплексу заходів щодо створення кластерів в Україні;

- ✓ відокремленість (ізолюваність) та слабкий рівень взаємодії між підприємствами;

- ✓ відокремленість (ізолюваність) та слабкий рівень взаємодії між підприємствами;

- ✓ стереотипна усталена схильність підприємців щодо провадження бізнесу поодиноко;

- ✓ не переконаність підприємців у дієвості або необхідності інноваційних методів організації господарювання;

- ✓ небажання керівників (менеджерів) змінювати ставлення до інноваційних способів організації діяльності власних підприємств;

- ✓ відсутність політики державної підтримки процесів інтеграції підприємств у кластери, особливо на початкових етапах їх створення (на початкових етапах окрім ринкової потреби, якої недостатньо, необхідна ще й державна підтримка їх становлення та розвитку);

- ✓ неналежна поінформованість підприємців щодо сутності феномена «кластерів» в сучасній економіці та впливу «кластеризації» на підвищення ефективності та конкурентоспроможності їх бізнесу, щодо типів та напрямів їх діяльності, щодо їх синергетичних якостей тощо, про позитивні результати діяльності різних типів кластерних формувань в регіонах України та світу;

- ✓ низький рівень, а то й загалом відсутність довіри між підприємцями, між підприємцями й місцевими органами влади;

- ✓ відсутність налагодженого партнерства між органами влади та підприємницьким сектором;

- ✓ відсутність у підприємств необхідних коштів для реалізації кластерних проєктів;

- ✓ небажання підприємців ризикувати через майже невизначені умови діяльності кластерів;

- ✓ відсутність законодавчих і нормативно-правових документів, які б стимулювали та регулювали становлення, діяльність та розвиток кластерів;

- ✓ слабка, а то й загалом відсутність мотивації у підприємств, які мають різну мету діяльності, різних господарів тощо, до створення кластерів;

- ✓ не сприйняття великих експортно-зорієнтованих підприємств ідеї посилення спрямованості на задоволення потреб внутрішнього ринку за відсутності гарантій щодо існування реального, а не потенційного попиту на продукцію, що буде вироблятися;

- ✓ недостатня зацікавленість малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі виробничі системи;

- ✓ відсутність формалізованих (документально оформлених) пропозицій щодо підтримки кластерних ініціатив та адекватної політики, які б сприяли реалізації кластерної концепції розвитку вітчизняної просторової економіки;

- ✓ відсутність достатнього інформаційного забезпечення для створення та функціонування кластерів в Україні зокрема відсутність методичної й організаційної баз, які б допомагали підприємствам інтегруватися у кластери;

- ✓ відсутність інвесторів у зв'язку з інвестиційною непривабливістю регіонів;

- ✓ відсутність (або неналежний рівень) гарантій підтримки кластерних проєктів з боку інституційних інвесторів – фінансово-кредитних інститутів, інноваційних та венчурних фондів, лізингових компаній тощо;

- ✓ пасивна позиція наукових установ щодо участі у кластерах;

- ✓ невеликий досвід функціонування кластерів в Україні.

Відтак, на сьогодні лише невелика кількість підприємств в Україні пройшла через кластеризацію. І регуляторна роль як держави, так і місцевого самоврядування у сприянні цьому процесу повинна значно активізуватися і бути спрямована на ініціювання формування кластерів, запровадження спонукальних мотивів та механізмів для їх створення, на законодавче та інформаційне забезпечення цього процесу, на сприяння розвитку підприємництва. Зокрема в цьому контексті державі, як регулятору, першочергово варто здійснити такі конкретні *кроки (заходи)*:

- внести та законодавчо закріпити визначення поняття "кластер";
- здійснювати інформування потенційних учасників та зацікавлених осіб щодо роз'яснення конкурентних переваг кластерів в умовах перехідної та ринкової економіки;
- сприяти реалізації проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера;
- сприяти підвищенню ефективності системи підготовки кадрів професійного та безперервного навчання;
- використання (створення) промислових парків і технопарків в якості інфраструктури для розвитку кластерів;
- знизити адміністративні бар'єри для об'єднання підприємств у кластери.

За таких умов властєся значно прискорити процес створення регіональних традиційних та інноваційних кластерів, об'єднань малих та середніх підприємств у ділові мережі, формування регіональних кластерів підприємств та інституцій. Що, у свою чергу, дасть можливість підвищити конкурентоспроможність як самих підприємств, так і регіонів, забезпечити розвиток підприємницької та інституційної інфраструктури, прискорити розвиток інноваційного сектору економіки за рахунок розробки і впровадження інноваційних моделей розвитку, покращити інвестиційну привабливість регіонів розташування кластерів та забезпечити зростання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, збільшити експорт товарів і послуг та взаємодію при укладанні міжнародних контрактів, підвищити ефективність системи підготовки кадрів для потреб економіки, забезпечити інформаційно-освітню діяльність в галузі кластерного розвитку тощо.

Висновки. Затребувана сьогодні організаційно-економічна реформа національної економіки може і повинна знайти своє втілення в реалізації так званого *кластерного підходу* до організації бізнесу як на місцях, так і в регіонах та державі загалом. Цей підхід за своєю суттю є новітньою формою реалізації кооперативного принципу взаємодії окремих спеціалізованих бізнесів (та підприємств) в просторовій економіці. Він спрямований на формування інтегрованих господарських комплексів в межах певної території (наприклад, регіону) і є організаційно-економічною формою втілення ідеї формування раціональної структури економіки на місцевому, регіональному та національному рівнях. А саме, такої регіональної системи виробництва та його обслуговування, за якої на регіональному рівні формується необхідна кооперація (як технологічна та маркетингова взаємодія) щодо виготовлення кінцевої продукції (із високою доданою вартістю), яка має ринки збуту і на яку існує відповідний попит, а виробництво здатне при цьому вдосконалюватися та розвиватися.

При цьому, *кластери* є однією із альтернатив ізольованим галузям економіки, зокрема промисловості, як на рівні країни, так і насамперед на рівні РГС. А це і є ключовим фактором у забезпеченні

самодостатності та розвитку конкурентоспроможності будь-якої РГС на основі *синергетичного* ефекту. І таким чином регіональні кластери, як модель реалізації сучасних форм кооперації з метою активізації підприємницької діяльності (особливо в посткризовий період) та забезпечення ефективного співробітництва влади, бізнесу і громади в регіоні можуть і повинні скласти одну із стратегічних можливостей для регіонального розвитку, яку необхідно закласти в механізм забезпечення конкурентоспроможності та самодостатності РГС в якості одного із інструментів реалізації стратегії регіонального розвитку.

Подальші дослідження із вказаної тематики нами будуть зосереджені на: а) детальному аналізі того, яким чином кластери можуть допомогти вирішенню проблем функціонування та розвитку вітчизняного бізнесу, що мають місце за умов глобалізації й очікування нової хвилі економічної кризи, та мінімізувати ризики від можливих, найбільш ймовірних загроз посткризового періоду для соціально-економічного розвитку підприємств та територій їх локалізації; б) розгляді принципів і засобів формування та підвищення ефективності функціонування кластерів; в) питаннях визначення потенційних кластерів у регіоні, зробивши акцент на критеріях (якісних і кількісних) їх виділення та методичі, в основу якої покладено аналіз не конкретних підприємств і галузей регіону, а продукції та послуг, за якими регіон має конкурентні переваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богма О. С. Антикизове управління на основі кластерного підходу / О. С. Богма // Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів : монографія. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2010. – 436 с. (С. 299-315).
2. Бутенко А. І. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону / Бутенко А. І., Лазарева Є. В. // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.investplan.com.ua>.
3. Войнаренко М. П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / Войнаренко М. П. // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій / Матеріали конференції 1-2 листопада 2001р. – К.: Спілка економістів України, 2001. – С. 25-33.
4. Воронников А. Стратегія підвищення конкурентоспроможності регіона / А. Воронников // Экономические стратегии. – 2001. – №5-6 – С. 144-146.
5. Длугопольський О. Кластерна модель розвитку промислового виробництва регіону як фактор ефективних структурних реформ / О. Длугопольський // Економічний Часопис – XXI. – 2004. – №2.
6. Концепція створення кластерів в Україні (проект від 29.08.2008 р.) / Міністерство економіки України. Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=121164

7. Матросова Л. Н. Проблемы формирования кластерных систем в региональной экономике / Матросова Л. Н., Цеханович В. Б. // *Економічний вісник Донбасу*. – 2009. – № 3 (17). – С. 47-52.
8. Мигранян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентноспособных кластеров / А. А. Мигранян – М. : Атика, 1997. – 215 с.
9. Несторенко О. В. Резерви розвитку економічного регіону на основі кластерної моделі / О. В. Несторенко, В. М. Тимофєєв // *Всеукраїнська науково-практична конференція [“Економічний розвиток України в актуальному просторі і часі”]*, (27-28 жовтня 2006 року, Харків)/ збірник наукових праць “Управління розвитком” – Х. : ХНЕУ. – 2006. – С. 44-45.
10. Оскольский В. Про перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки / В. Оскольский // *Економіка України*. – 2007. – № 12 - С. 4 -11.
11. Павлюк А. П. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади / А. П. Павлюк // *Продуктивні сили України*. – 2009. – М 1 (005). – С 105-113.
12. Портер М. Конкуренция / М. Портер – М. : “Вильямс”, 2005. – 608 с.
13. Посібник з кластерного розвитку [Електронний ресурс]. – К. – 2006. – 37 с. – Режим доступу: <http://economy-mk.gov.ua/>.
14. Развитие кластеров : сущность, актуальные подходы. Зарубежный опыт / авт.-сост. С. Ф. Пятинкин, Т. П. Быкова – Минск : Тесей, 2008. – 72 с.
15. Ринкова трансформація господарства регіону (кластерний підхід): навч. посіб. / [Г. М. Заболотний, О. М. Дідик, В. І. Захарченко, А. М. Ступницький] – Вінниця: Видавничий відділ ВДАУ, 2006. – 395 с.
16. Семенов Г. А. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія / Г. А. Семенов, О. С. Богма – Запоріжжя: КПУ, 2008. – 244 с.
17. Серік О. Д. Концепція кластерів та її роль у формуванні конкурентоспроможної економіки держави / О. Д. Серік – *Вісник Хмельницького нац. уні-ту. Економічні науки*. – 2009 – № 3 – Т. 2 – С. 214-217.
18. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко – К: Логос, 2004. – 848 с.
19. Цихан Т. В. Кластерна теорія економічного розвитку / Т. В. Цихан // *Теорія и практика управління*. 2003. № 5.
20. Шкоп Я. Региональный агрокластер. – / Я. Шкоп // *Аграрный эксперт*. – 2009 – №5 – С.54-55.